

НАПРЯМ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІДОМОСТІ ЯК ПРЕДМЕТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-353-1-1>

Коркос Я. О.,

аспірант,

викладач кафедри практичної психології

Київського університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: Лозова О. М.,

доктор психологічних наук,

професор кафедри практичної психології

Київського університету імені Бориса Грінченка

КОГНІТИВНІ ВИКРИВЛЕННЯ У СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті висвітлено роль когнітивних викривлень у контексті критичності свідомості, розглянуто чинники виникнення когнітивних викривлень та їх класифікації. У науковій праці наводяться окремі приклади когнітивних викривлень у свідомості та окреслюються перспективні дослідження у цій області.

Ключові слова: когнітивні викривлення, свідомість, критичне мислення, евристика, когнітивні помилки.

Korkos Ya. Cognitive bias of in the consciousness of personality

Summary. The article highlights the role of cognitive biases in the context of critical thinking, considers the factors contributing to the occurrence of cognitive biases, and explores their classification. The scientific work provides individual examples of cognitive biases in consciousness and outlines promising research in this field.

Key words: cognitive bias, consciousness, critical thinking, heuristics, cognitive errors.

Щороку експерти соціальної мережі для пошуку та встановлення ділових контактів LinkedIn створюють рейтинг загальних навичок, що на їх погляд будуть актуальні у цьому році. Критичне мислення щороку входить у десятку найбільш важливих навичок, що підкреслює значиму роль і запит серед роботодавців у сьогоднішній день.

Однією з ключових навичок критичного мислення є здатність особистості долати або протидіяти когнітивним викривленням. Під терміном «когнітивні викривлення» (КВ) розуміємо систематичні помилки у сфері сприйняття та переробки інформації, а також прийнятті рішень. Авторами поняття є А. Тверські та Д. Канеман, що у 1970-х роках, запровадили термін когнітивні викривлення для опису систематичних, помилкових моделей у сприйнятті та прийнятті рішень, що пояснюється обмеженістю певного ресурсу [9].

Виникнення КВ у свідомості людини зумовлено численними чинниками. По-перше, частина КВ покращують адаптивність поведінки особистості за рахунок підвищення швидкості, спрощення процесу прийняття рішення (*еволюційний чинник*). По-друге, КВ може трактуватись як епіфеномен, оскільки причиною деяких з них є обмежена обчислювальна здатність обробки інформації людським розумом (*функціональний чинник*). По-третє, соціальний вплив та ситуація може викликати зміну у психіці та поведінці людини (*соціальний чинник*). Останній чинник – *ціннісно-смісловий*, є наслідком взаємодії емоційних та пізнавальних процесів людини, а також їх зв'язком з морально-етичними, ціннісними аспектами людини.

Залежно від джерела появи, когнітивні викривлення можна розділити на три види: а) евристика – викривлення є результатом еволюційних обмежень або обмежень обробки інформації; б) викривлення управління помилками – упередження, що можуть виникати, якщо заангажовані рішення призвели до меншої ціни помилок, ніж неупереджені; в) артефакт – викривлення та помилки, що виникають, якщо актуальне завдання є еволюційно нетиповим для мозку [5, с. 726]. Альтернативну класифікацію пропонує Б. Бенсон, що розділяє когнітивні викривлення на чотири категорії: надлишок інформації, нестача смислу, необхідність швидкої реакції, згадування та запам'ятовування [4].

Виявлені та описані багатьма дослідниками когнітивної психології, евристики є особливим класом когнітивних викривлень. Оксфордський словник з психології визначає евристику як «приблизну та готову процедуру або практичне правило для прийняття рішення, формування судження або вирішення проблеми без застосування алгоритму чи порівняння всіх доступних варіантів, а отже без будь-яких гарантій отримання правильного чи оптимального результату» [1, с. 339]. Евристики, як і когнітивні викривлення, працюють автоматично, неусвідомлено для людини. Найбільш дослідженими серед евристик є чотири їх типи: афективна, доступності, закріплення та репрезентативності.

Афективна евристика – тенденція емоційної реакції впливати на варіанти вибору у прийнятті рішення [8]. Евристика доступності – стратегія винесення суджень про ймовірність події, основою для висновку є більш когнітивно доступна інформація, що збережена в пам'яті [2; 7]. Евристика закріплення – схильність оцінювати невідомі числові значення у сторону раніше сприйнятих чисел, навіть якщо ці числа не мають ніякого впливу на оцінюване значення [6]. Евристика репрезентативності: «стратегія для винесення категоричних суджень про певну особу чи мету на основі того, наскільки вона збігається з типовим чи середнім віком представника категорії» [3, с. 907].

На нашу думку, найбільш суттєвий вплив на мислення людини здійснюють такі когнітивні викривлення: ілюзорна кореляція, підтверджувальне викривлення та помилка влучного стрільця. Ілюзорна кореляція – це феномен сприйняття, що виражається у помилковій кореляції між двома змінними, що насправді або не мають взаємозв'язку, або мають зв'язок значно менший, ніж припускається (наприклад, мудрість та старість) [7, с. 248]. Підтверджувальне викривлення: «схильність знаходити докази, що підтверджують раніше сформовані очікування, зазвичай шляхом підкреслення й використання доказів підтвердження та заперечення або ігнорування пошуку доказів спростування» [3, с. 232]. Помилка влучного стрільця – вибір гіпотези в залежності від кінцевого результату. Таким чином, людина ретроспективно, постфактум коригує переконання або припущення під конкретний результат.

Отже, когнітивні викривлення суттєво впливають на сприйняття свідомістю навколишньої дійсності. Розуміння та визначення природи цих викривлень дозволяє не лише вдосконалити наші знання про функціонування людського розуму, але і розробити ефективніші стратегії протидії когнітивним викривленням.

Список використаних джерел:

1. A dictionary of psychology. Oxford University Press, 2015. URL: <https://doi.org/10.1093/acref/9780199657681.001.0001> (date of access: 25.08.2022).
2. Andreoletti C., Lachman M. E. Susceptibility and resilience to memory aging stereotypes: education matters more than age. *Experimental aging research*. 2004. Vol. 30, no. 2. P. 129–148. URL: <https://doi.org/10.1080/03610730490274167> (date of access: 27.08.2022).
3. APA dictionary of psychology (2nd ed.) / ed. by G. R. VandenBos. Washington : American Psychological Association, 2015. URL: <https://doi.org/10.1037/14646-000> (date of access: 16.01.2023).

4. Cognitive biases within decision making during fire evacuations / M. J. Kinsey et al. *Fire technology*. 2018. Vol. 55, no. 2. P. 465–485. URL: <https://doi.org/10.1007/s10694-018-0708-0> (date of access: 13.11.2023).

5. Haselton M. G., Nettle D., Andrews P. W. The evolution of cognitive bias. *The handbook of evolutionary psychology*. Hoboken, NJ, USA, 2015. P. 724–746. URL: <https://doi.org/10.1002/9780470939376.ch25> (date of access: 13.11.2023).

6. Kahneman D. *Thinking, fast and slow*. Worth Publishers, Incorporated, 2013.

7. Matsumoto D. *Cambridge dictionary of psychology*. Cambridge University Press, 2009.

8. The affect heuristic in judgments of risks and benefits / M. L. Finucane et al. *Journal of behavioral decision making*. 2000. Vol. 13, no. 1. P. 1–17. URL: [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0771\(200001/03\)13:1%3C1::aid-bdm333%3E3.0.co;2-s](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0771(200001/03)13:1%3C1::aid-bdm333%3E3.0.co;2-s) (date of access: 25.08.2022).

9. Tversky A., Shafir E. *Preference, belief, and similarity: selected writings*. MIT Press, 2003. 416 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-353-1-2>

Лозова О. М.,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ПРОБЛЕМАТИКА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ДИСКУРСУ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Трансформаційний стан свідомості соціуму визначено як змінений стан суспільної свідомості у часи комплексних соціальних криз. Дискурс трансформаційного стану суспільної свідомості визначено як множину комунікативних подій широкої семіотичної природи, які, реалізуючи функцію соціальної взаємодії, конституюють суспільство і культуру в часи суспільної кризи.

Ключові слова: дискурс, методи, психосемантика, суспільна свідомість.